

УДК 347.122:007

DOI <https://doi.org/10.32782/chc.v046.2022.2>

Матійко Микола Володимирович,

кандидат юридичних наук,

доцент кафедри цивільного права

Національного університету «Одеська юридична академія»

ORCID ID: 0000-0003-4588-2636

ОКРЕМІ АСПЕКТИ ОРГАНІЗАЦІЙНОЇ СКЛАДОВОЇ ФУНКЦІОНУВАННЯ ЦИВІЛЬНОГО ПРАВА

Постановка проблеми. Загальна потреба розкриття соціальної цінності цивільного права, подальшого посилення захисту прав людини, підвищення ролі цивільного права у сучасному суспільстві при концептуальному визначенні шляхів оновлення цивільного законодавства зумовлюють звернення до функціонального аспекту останнього.

На думку В.С. Ковальського «у своїй сукупності функції права мають спрямовувати його дію на підтримку людини, демократизацію держави й розбудову громадянського суспільства, на забезпечення як загальносоціальних, так і приватних інтересів...Чи не головним в аспекті дії права є акумулювання його функцій у напрямі ефективної реалізації прав громадян і розвиток громадянського суспільства» [1, с. 14-16].

Зазначене актуалізує дослідження онтологічних характеристик функціонування цивільного права у сучасному суспільстві, що дає підстави звернення до напрямків його впливу на суспільні відносини та його соціального призначення.

Отже, враховуючи специфіку цивільно-правового регулювання, цілком виправданим завжди було звернення уваги на організаційний напрямок функціонування цивільного права.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Дослідженню функціональних аспектів цивільного права присвячена низка наукових робіт. Серед науковців, які досліджували цю проблематику варто відзначити Алексєєва С.С., Ковальського В.С., Максименко С.Т., Проніну М.Г., Радька Т.Н., Риженкова А.Я., Харитонову Є.О., Чечину Н.А., та ін. Проте і на сьогодні ця проблематика залишається недостатньо розробленою для вітчизняної правової доктрини.

Формування цілей статті. Метою цієї статті є дослідження організаційної складової функціонального аспекту цивільного права. Являючи собою «зовнішній вираз властивостей права, що проявляються в їх впливі на суспільні відносини, свідомість та поведінку людей» функції права є «динамічним» явищем (при тому що вони є «залежними від суспільства», вони «розвиваються разом з ним та обумовлюються певним етапом його розвитку» [2, с. 22]. «Змінюються, підвищуються суспільні потреби, змінюються та розширюються функції права. І навпаки, зменшуються суспільні потреби – це відбувається і у функціях права...» [1, с. 10]. Загальні тенденції суспільного життя можуть впливати на окремі напрямки впливу цивільного права та на його соціальне призначення. Зазначене значним чином актуалізує дане дослідження.

Виклад основного матеріалу. Слово «функція» походить від латинського *functio* – виконання [3, с. 138]. Термін «функція» є багатозначним і не є власне юридичним поняттям. Саме слово «функція» вперше було використано математиком Г. Лейбніцем у 1673 р. в листі до Гюйгенса (під функцією він розумів відрізок, довжина якого змінюється за якимось певним законом) [4, с. 127]. У філософії інтерес до категорії «функція» зростав разом із поширенням в різних галузях науки функціональних методів дослідження. У найбільш розгорнутому вигляді функціональний підхід був реалізований Е. Кассіроном [5, с. 150], який розробив теорію понять, або «функцій». На філософські уявлення про функцію значним чином вплинула ця спроба побудови теорії пізнання на основі функціонального підходу.

Термін «функція» є досить багатомірним і придатним для характеристики будь-яких динамічних

структур. Функція у філософії розуміється як відносини двох (групи) об'єктів, в якому зміна одного з них веде до зміни іншого. в соціології функція являє собою роль, яку певний соціальний інститут або соціальний процес виконує стосовно потреб системи більш високого рівня організації або залежність, яка спостерігається між різними компонентами одного соціального процесу, коли зміни в одній частині системи є похідними від змін в іншій її частині. Функціоналізм в соціології – це один із напрямків аналізу і розуміння суспільства, його існування та розвитку. Основні ідеї функціоналізму були сформульовані Г. Спенсером. На думку Г. Спенсера подібно до еволюційного розвитку організму, прогресуюча диференціація структури суспільства супроводжується прогресуючою диференціацією його функцій [6; 7, с. 19-36]. Пізніше, розвиваючи ідеї функціоналізму, Е. Дюркгейм зазначав, що саме функції дають категорії розуміння того, чим є сама категорія, що досліджується [8; 9, с. 231; 10, с. 208; 11, с. 177-189], Т. Парсонс вказував, що суспільство являє собою систему функціонально взаємопов'язаних змінних і власні елементи соціальної системи у певному розумінні є функціональними остільки, оскільки сприяють її виживанню [12, с. 326; 13; 14]. Р. Мертоном було уточнено поняття «функція» у різних контекстах дослідних процедур та здійснено сприяння більш гнучкому його використанню [15, с. 379-448]. На початку 70-х рр. ХХ ст., коли кризові події попереднього десятиліття поставили під сумнів ідею про врівноважений стан суспільства, структурний функціоналізм почав втрачати свої позиції. Однак у 80-х рр. і пізніше знову був досягнутий стан відносної стабільності і посилення стабілізаційної орієнтації в науці стимулювали нове звернення до функціоналізму. Зокрема з'явилися підстави говорити про неофункціоналізм – термін, яким в сучасній науці прийнято визначати коло ідей, яке розвинув сьогодні американський соціолог Дж. Александер та його однодумці [16, с. 77-102].

При цьому «сучасна соціологічна наука характеризується відсутністю єдиної загально визначеної теорії суспільства, а отже, становить набір різних підходів і способів концептуалізації соціальної дійсності» [17, с. 5]. Відповідно і юриспруденція, спираючись у своєму розвитку не тільки на юридичні дослідження, а й на досягнення інших наук не може уникати дискусій щодо функціоналізму у праві. Так не уникає полеміки в юридичній науці і визначення функцій права. Не перераховуючи чисельні точки зору щодо поняття функ-

ції права наведемо узагальнення, що міститься у підручнику із загальної теорії держави та права за редакцією М.Н. Марченко, де зазначається, що, якщо синтезувати багаточисельні точки зору з питання, що розглядається, то можна побачити, що в кінцевому рахунку під функцією права (мова, на нашу думку, іде здебільшого про право та елементи його системи в об'єктивному значенні, при цьому, вважаємо, що можливість існування функцій суб'єктивного права як окремого явища не виключається [18, с. 52-56]) розуміють або соціальне призначення права, або напрямок правового впливу на суспільні відносини, або і те, і інше. Поняття «функція права» повинно охоплювати одночасно як призначення права, так і напрямки впливу на суспільні відносини, які із цього випливають. А тому, розкриваючи зміст будь-якої функції права, необхідно постійно мати на увазі зв'язок призначення права з напрямками його впливу та навпаки – визначеність останніх призначенням права [19, с. 53].

Теоретичні розробки стосовно поняття та структури функцій права та функцій галузей права можуть бути застосовані й до цивільного права, у зв'язку з чим функція цивільного права може бути визначена як напрямок впливу цивільного права на суспільні відносини та соціальне призначення цивільного права. При цьому структуру функції цивільного права становлять зміст функції цивільного права (спосіб впливу цивільного права на суспільні відносини у певному напрямку, в якому проявляються сутність, ознаки та основні властивості цивільного права), об'єкт функції цивільного права (суспільні відносини, на які цивільне право здійснює вплив), суб'єкт функції цивільного права (суб'єкт завдяки якому здійснюється вплив на суспільні відносини в певному напрямку) та засоби реалізації функції цивільного права (засоби забезпечення впливу цивільного права в певному напрямку [20, с. 8].

Цивільне право розглядається як «найбільш повне втілення ідей і положень приватного права на національному рівні» [21, с. 9], це ставить перед ним певні завдання. Оскільки функції права максимально тяжіють до сфери сутнього в праві, до соціології права, то можна зробити припущення, що наднаціональне приватне право, що тяжіє до сфери ідеального в праві, до філософії права, може втілювати своє соціальне призначення і впливати на суспільні відносини за напрямками, які в тому числі знаходять свій прояв у функціях цивільного права. Зазначене не виключає можливості приватного права впливати

на суспільні відносини та набувати соціального значення без опосередкування функціями цивільного права. При цьому визначення цивільного права в значенні галузі права в якості «сукупності концепцій, ідей і правових норм, що на принципах диспозитивності, юридичної рівності й ініціативи сторін встановлюють статус приватної особи і забезпечують захист його інтересів» [21, с. 25] трохи більше ніж приватне право наближує його до сфери нормування, сфери необхідного в праві, догми права, а, отже, і функціональний аспект цивільного права тут має більш тяжіти до його втілення в позитивному праві, національному законодавстві, що не є обов'язковим для права приватного як наднаціонального утворення.

Приватне право в цьому аспекті, виконуючи свої функції має орієнтувати суспільство та державу на реалізацію ідей, що в ньому втілюються, розбудовуючи громадянське суспільство та правову державу.

«Аналіз правового впливу на суспільні відносини дозволяє розрізнити основні функції права, – пише Т. Н. Радько, – тобто функції, властиві всім галузям, та функції менш загального значення. Функції першого виду здійснює кожна галузь права – одна більш наочно, інша менш, але так чи інакше кожна конкретна галузь права» [22, с. 59-60].

Під більш широким кутом зору до питання диференціації функцій права підходить М.Н. Марченко, на думку якого можна виділити п'ять груп функцій права, утворюючих їхню систему: загальноправові (властиві всім галузям права); міжгалузеві (властиві двом і більше, але не всім галузям права); галузеві (властиві одній галузі права); правових інститутів (властиві конкретному інституту права); норм права (властиві конкретним нормам права) [19, с. 56]. Враховуючи зазначене, при характеристиці функцій цивільного права доцільно розрізнити ті з них, які є спільними для права взагалі (загальноправові на рівні цивільного права, серед яких – регулятивна функція, захисна функція, інформаційно-орієнтаційна функція, виховна функція), і ті, що є специфічними саме для цієї галузі (специфічні цивілістичні функції, серед яких – уповноважувальна функція та компенсаційна функція).

Окремі елементи системи цивільного права (підгалузі, інститути, субінститути, норми) можуть виконувати зазначені функції в більшому або меншому ступені.

Разом із вказаним, враховуючи зазначене, а також пропозиції, висловленні у Концепції онов-

лення Цивільного кодексу України щодо того, що «здійснення рекодифікації впливає із логіки подальшої трансформації суспільства, зокрема формування реальної й ефективної ринкової економіки як невід'ємної складової громадянського суспільства» [23], та беручи до уваги погляд, відповідно до якого «доцільно іменувати функції права подвійним визначенням, як наприклад: функція організаційна та інтегративна (організаційно-інтегративна), інформаційна та комунікативна (інформаційно-комунікативна), соціальна та економічна (соціально-економічна), культурна та виховна (культурно-виховна), аксіологічна та регулятивна (регулятивно-аксіологічна)» при тому, що «один компонент функції відбиває її стабільність, інший – динаміку, змінність відповідно до суспільно-правового розвитку» [24, с. 58] можливо констатувати збільшення організаційної складової функціонального аспекту цивільного права з огляду на концептуальне визначення шляхів оновлення цивільного законодавства, що знаходить прояв в організації цивільних відносин, координації соціальних взаємозв'язків, влаштуванні основи правового регулювання, що має бути побудована на чіткій рівновазі, правильному балансі інтересів держави і суспільства завдяки пануванню в сфері приватного права схожих інтересів окремих суб'єктів, приватного виробництва, торгівлі, а отже – в основі своїй «однотипних форм регуляції поведінки» [25, с. 45], уніфікації правових засобів регулювання, усуненні протиріч між нормативами, підтримці внутрішньої єдності між елементами правової системи завдяки позначенню загальних цілей, наближенні правосвідомості та правової культури до інших елементів правової системи.

Організація визначається як «об'єднання людей, суспільних груп, держав на базі спільності інтересів, мети, програми дій і т. ін.», «особливості будови чого-небудь; структура» [26, с. 739]. При цьому організовувати визначається як «створювати, засновувати що-небудь, залучаючи до цього інших, спираючись на них», «здійснювати певні заходи громадського значення, розробляючи їх підготовку і проведення», «згуртовувати, об'єднувати кого-небудь з певною метою», «чітко налагоджувати, належно впорядковувати що-небудь» [26, с. 740].

«За своєю суттю організаційні відносини є певною мірою відносинами управлінськими, такими, що значною мірою ґрунтуються на підпорядкуванні одного їхнього учасника іншому (субординації) і часто регулюються нормами

адміністративного права та інших публічно-правових галузей» [27, с. 277]. При цьому «управлінські відносини у широкому значенні слова не виключають, а навпаки допускають існування й цивільних правовідносин, частина яких може бути спрямована на впорядкування, організацію інших цивільних відносин... такі відносини є «організаційними», оскільки, виникаючи на підставі державних нормативних приписів, вони разом із тим самі виконують організуючу, впорядковуючу роль... Такі відносини є «цивільними», оскільки вони мають змістом суспільні зв'язки, спрямовані на впорядкування майнових та інших прав і обов'язків учасників цивільних відносин... Такі відносини є «цивільно-правовими», оскільки вони врегульовані нормами цивільного законодавства» [27, с. 277].

Висновки. З огляду на зазначене можливо констатувати наявність організаційної складової впливу цивільного права на суспільні відносини та організаційної складової соціального призначення цивільного права, що може являти собою прояв організаційної функції цивільного права або організаційного компоненту регулятивно-організаційної функції цивільного права. У системі функцій цивільного права важливе місце посідає регулятивна функція, змістом якої є спосіб впливу, що полягає у регулюванні суспільних відносин. Разом з цим на думку Є.О. Харитонова «оскільки метою

правового регулювання є впорядкування суспільних відносин, то йдеться про «соціальне регулювання» або ж «соціальне управління», котре може бути визначене як вплив на суспільство і окремі його ланки (членів суспільства) з метою впорядкування суспільних відносин, збереження якісної специфіки, вдосконалення та розвитку» при тому, що «упорядкування існування суспільства – це об'єктивна його потреба, але досягається ця мета за допомогою і в результаті взаємодії різноманітних об'єктивних та суб'єктивних чинників, впливу елементів системи один на одного. Внаслідок такого впливу і взаємодії вся система в цілому і кожен її елемент зокрема в певних умовах часу і простору існують найбільш оптимальним чином, що дозволяє говорити про певне саморегулювання суспільства або, у кожному разі, про існування такої тенденції» [27, с. 164].

Організаційна складова функціонування цивільного права, виступаючи засобом упорядкування цивільних відносин, допомагає втіленню інших функцій цивільного права, по різному проявляючи себе на різних етапах розвитку цивільних правовідносин. Організаційна складова впливу цивільного права на суспільні відносини може проявити себе, наприклад, в процесі формування передумов виникнення, зміни або припинення цивільних правовідносин або знайти прояв в одному з елементів цивільних правовідносин, які вже існують.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Ковальський В.С. Охоронна функція права: монографія / В.С. Ковальський. Київ : Юрінком Інтер, 2010. 336 с.
2. Агафонова Г.Ю. Проблема определения функций права. *Юридический аналитический журнал*. 2002, № 1, с. 22-25.
3. Большая Советская Энциклопедия / [Ред. кол. : С. И. Вавилов (гл. ред.) и др.] – 2-е изд. Москва : Большая Советская Энциклопедия, 1978. Т. 28. 664 с.
4. Лейбниц Г. В. Сочинения в четырех томах / Г. В. Лейбниц; [ред., авт. вступ. ст. и примеч. И. С. Нарский.]. Москва : «Мысль», 1983. (Философское наследие ; Т.87) Т. 2. 685 с.
5. Кассирер Э. Философия символических форм / Э. Кассирер; [пер с нем. С. А. Ромашко; отв. ред Д. М. Носов]. СПб. : Университетская книга, 2002. Т. 3. 397 с.
6. Спенсер Г. Личность и государство. Челябинск: Социум, 2007. 207 с.
7. Тексты по истории социологии XIX-XX вв. Хрестоматия / [сост. и отв. ред. В.И. Добренков, Л. П. Беленкова.]. Москва : Наука, 1994. 243 с.
8. Дюркгейм Э. О разделении общественного труда. Метод социологии / Э. Дюркгейм; [пер. с фр. А. Б. Гофман]. Москва : Наука, 1991. 574 с.,
9. Дюркгейм Э. Социология: ее предмет, метод, предназначение / Э. Дюркгейм; [пер. с фр. А. Б. Гофман]. Москва : Канон+, 2006. 349 с.
10. Хрестоматия по культурологии : учебное пособие / [сост. Д. А. Лалетин и др. ; отв. ред. А. А. Радугин] .Москва : Центр, 1998. 590 с.
11. Тексты по истории социологии XIX-XX вв. Хрестоматия / [сост. и отв. ред. В.И. Добренков, Л. П. Беленкова]. М. : Наука, 1994. С. 177–189.
12. История социологии в Западной Европе и США: учебник для вузов / [П.П. Гайдено, В.И. Добренков, Л.Г. Ионин и др.]; отв. ред. Г. В. Осипов. Москва : ИНФРА-М, 2001. 563 с.
13. Парсонс Т. Система современных обществ. Москва : Аспект Пресс, 1998. 270 с.
14. Парсонс Т. О структуре социального действия / Т. Парсонс; под общ. ред. В. Ф. Чесноковой и С. А. Белановского. Москва : Академический проект, 2002. – 879 с.
15. Мертон Р. Явные и латентные функции / Р. Мертон; [пер. с англ. Ю. Асива]. Американская социологическая мысль : тексты. Москва : Изд-во Московского ун-та, 1994. С. 379–448
16. Александер Дж. Прочные утопии и гражданский ремонт. *Социологические исследования*. 2002. № 10. С. 77–102.

17. Соболевська М. Неофункціоналістські та постструктуралістські теорії в сучасній соціології: Навчальний посібник. Київ: Дух і Літера, 2010. 164.
18. Матійко М.В. Інформаційна функція суб'єктивного цивільного права. Римське право і сучасність : матеріали V Міжн. наук.-метод. конф. (тези доповідей). Одеса :Фенікс, 2008. С. 52–56.
19. Общая теория государства и права. Академический курс : в 3-х томах / отв. ред. М. Н. Марченко. 2-е изд., перераб. и доп. Москва : Зерцало-М, 2001. Т. 2. 528 с.
20. Матійко М.В. Інформаційна функція цивільного права: Автореферат дисертації на здобуття наукового ступеня кандидата юридичних наук за спеціальністю 12.00.03 – цивільне право і цивільний процес; сімейне право; міжнародне приватне право. – Одеська національна юридична академія, Одеса, 2009, 20с.
21. Цивільне право України: Підручник: у 3 кн.. Кн.1/За ред. Є.О. Харитонов, А.І. Дришлюка. Одеса: Юридична література, 2005. 528 с.
22. Радько Т. Н. Методологические вопросы познания функций права / Т. Н. Радько. Волгоград : НИИ РИО, 1974. 150 с.
23. Концепція оновлення Цивільного кодексу України (Київ: Видавничий дім “АртЕк”, 2020. 128 с.
24. Ковальський В.С. Функції права: ціннісний та сутнісний виміри. *Альманах права*. 2012. Вип. 3. С. 58–62.
25. Алексеев С.С. Частное право. Москва : «Статут», 1999., 158с.
26. Словник української мови: в 11 т. / АН УРСР. Інститут мовознавства; за ред. І. К. Білодіда. Київ : Наукова думка, 1970-1980. Том 5, 1974.
27. Харитонов Є.О., Харитонів О.І. Цивільні правовідносини: моногр. 2-ге вид., перероб і доп. Одеса: Фенікс, 2011. 456 с.

Матійко Микола Володимирович

Окремі аспекти організаційної складової функціонування цивільного права

Стаття присвячена дослідженню організаційної складової функціонування цивільного права.

Шляхом аналізу практики дії норм цивільного права досліджено організаційну складову впливу цивільного права на суспільні відносини та організаційну складову соціального призначення цивільного права. Розглянуті погляди вчених щодо напрямків впливу цивільного права на суспільні відносини та його соціального призначення. Охарактеризовано прояви функціоналізму в сфері цивільного права.

Розглянуті погляди вчених щодо диференціації функцій права, функцій цивільного права.

Визначена можливість застосування теоретичних розробок стосовно поняття та структури функцій права до функцій цивільного права.

Зроблено висновок про те, що при характеристиці функцій цивільного права доцільно розрізняти ті з них, які є спільними для права взагалі (загальноправові на рівні цивільного права, серед яких – регулятивна функція, захисна функція, інформаційно-орієнтаційна функція, виховна функція), і ті, що є специфічними саме для цієї галузі (специфічні цивілістичні функції, серед яких – уповноважувальна функція та компенсаційна функція).

Визначено, що окремі елементи системи цивільного права (підгалузі, інститути, субінститути, норми) можуть в більшому або меншому ступені виконувати зазначені функції.

Констатована можливість збільшення організаційної складової функціонального аспекту цивільного права з огляду на концептуальне визначення шляхів оновлення цивільного законодавства, що знаходить прояв в організації цивільних відносин, координації соціальних взаємозв'язків, влаштуванні основи правового регулювання, що має бути побудована на чіткій рівновазі, правильному балансі інтересів держави і суспільства завдяки пануванню в сфері приватного права схожих інтересів окремих суб'єктів.

Визначена наявність організаційної складової впливу цивільного права на суспільні відносини та організаційної складової соціального призначення цивільного права, що може являти собою прояв організаційної функції цивільного права або організаційного компоненту регулятивно-організаційної функції цивільного права.

Зроблено висновок про те, що організаційна складової функціонування цивільного права, виступаючи засобом упорядкування цивільних відносин, допомагає втіленню інших функцій цивільного права, по різному проявляючи себе на різних етапах розвитку цивільних правовідносин.

Ключові слова: цивільне право, функції цивільного права, функції права, організаційна функція права.

Matiiko Mykola

Certain aspects of the organizational component of the functioning of civil law

The article is devoted to the study of the organizational component of the functioning of civil law.

The organizational component of civil law's influence on social relations and the organizational component of the social purpose of civil law were investigated by analyzing the practice of civil law norms. The views of scientists regarding the directions of influence of civil law on social relations and its social purpose are considered. Manifestations of functionalism in the field of civil law are characterized.

The views of scientists regarding the differentiation of the functions of law and the functions of civil law are considered. The possibility of applying theoretical developments regarding the concept and structure of the functions of law to the functions of civil law is determined.

It was concluded that when characterizing the functions of civil law, it is expedient to distinguish between those that are common to law in general (general law at the level of civil law, including regulatory function, protective

function, informational orientation function, educational function), and those, which are specific for this industry (specific civil functions, including the authorizing function and compensatory function).

It was determined that individual elements of the civil law system (sub-sectors, institutes, sub-institutes, norms) can perform these functions to a greater or lesser degree.

The possibility of increasing the organizational component of the functional aspect of civil law has been established in view of the conceptual definition of ways to update civil legislation, which is manifested in the organization of civil relations, coordination of social relationships, the establishment of the basis of legal regulation, which must be built on a clear balance, the correct balance of state interests and society due to the dominance of similar interests of individual subjects in the sphere of private law.

The presence of an organizational component of the influence of civil law on social relations and an organizational component of the social purpose of civil law is determined, which may be a manifestation of the organizational function of civil law or the organizational component of the regulatory and organizational function of civil law.

It was concluded that the organizational component of the functioning of civil law, acting as a means of regulating civil relations, helps the implementation of other functions of civil law, manifesting itself in different ways at different stages of the development of civil legal relations.

Key words: civil law, functions of civil law, functions of law, organizational function of law.